

Picasso va voler expressar el dolor, la crueltat i l'absurditat de la matança de Gernika, en un quadre conegut arreu del món.

Un supervivent relata l'horror de Gernika

Durant els primers dies de la guerra civil espanyola, pilots alemanys van participar en el bombardeig despietat del poble de Gernika. 75 anys més tard, l'horror d'aquell atac inesperat encara és fresc a les ments de supervivents, com ara Luis Iriondo Aurtenetxea.

El poble de Gernika bullia d'activitat el 26 d'abril del 1937. "Era dia de mercat i, novament, s'hi podien comprar llaminadures", explica Luis Iriondo Aurtenetxea, que aleshores tenia 14 anys. Al cel no hi havia cap núvol i feia un temps de primavera esplèndid, afegeix aquest home de 89 anys.

El diari d'un pilot alemany que aquell dia a les 3 de la tarda s'enlairà en un bombarder Heinkel de Burgos confirma els records d'Iriondo. "No podíem demanar més bon temps per a l'operació", escribia el pilot. Més tard, durant unes quantes hores, ell i 37 pilots més de la legió Còndor, van ruixar Gernika amb milers de bombes. Els hi ajudaven un esquadró d'avions de combat que volaven tan baix que "podíem veure les cares dels pilots", segons les declaracions des supervivents.

Durant l'atac, els pilots alemanys i italians sabien molt bé que, en lloc de disparar a soldats republicans, disparaven contra civils. Els carrers del poble

més antic del País Basc no tan sols eren plens dels seus 7.000 habitants, sinó també de les dones i els nens dels pobles del voltant, que n'havien fugit per l'avanç de les tropes franquistes.

Gernika no estava preparat per a l'atac aeri. Iriondo explica que l'única cosa que el poble tenia per a defensar-se era una metralladora que ni tan sols funcionava bé. Avui dia, Iriondo encara té malsons en què apareix la casa de la seva infantesa envoltada de flames. Fins aquell dia, no sabia què significava la guerra.

"La primera notícia que vaig tenir de la guerra va ser a la platja. Era ajagut a la sorra, a prop d'on el meu pare parlava amb un amic i escoltava la seva conversa. Deien que hi havia hagut una insurrecció de tropes al nord de l'Àfrica, al protectorat espanyol del Marroc", explica. Però al noi no li va semblar que la insurrecció de Franco a la colònia espanyola, que va marcar l'inici de la guerra civil, representés cap perill imminent. "Per a mi, el motiu de preocupació més

gran era que no arribés el còmic *Mickey*, que editaven a Barcelona."

"Ningú no va fer cas de l'alarma".

Les setmanes anteriors a l'atac aeri van ser un període emocionant, per a Iriondo. No hi havia classe perquè els mestres eren al front per a ajudar les brigades republicanes basques. Iriondo i més nois havien de construir barricades amb sacs de sorra. Els soldats que arribaven al poble portaven noves que feien que la vida semblés emocionant. De fet, explica que sentia que aquells dies eren com "una gran festa".

Ningú no s'esperava allò que va passar aquell dia. Les forces fidels a Franco ja havien pres Sant Sebastià i Navarra i els dies anteriors s'havien vist molts avions. També corrien notícies de bombardeigs als pobles d'Elorrio i Otxandio, i d'una bomba que havia destruït una església a Durango i que havia mort els 200 assistents a la missa. A Gernika, però, on els bascos, durant segles, havien debatut les

El 26 de març del 1937, avions alemanys i italians van bombardejar Gernika. Era el primer atac aeri a gran escala amb un objectiu civil.

qüestions més importants sota un gran roure, els habitants s'hi sentien segurs.

“Ningú no fa fer cas de l'alarma”, explica Iriondo, que afegeix que els habitants havien sentit els tocs forts de les campanes de l'església massa sovint els dies i setmanes abans. Iriondo, que aleshores feia de noi dels encàrrecs en un banc, tampoc no es va amoïnar per l'alarma. Però al final, i de mala gana, va obeir l'ordre d'un treballador del banc, refugiat de Lekeitio, i el va seguir fins a un refugi.

“Si no ho hagués fet, segurament no fóra viu”, explica Iriondo, que va fer un llibre sobre les seves experiències a Gernika que fins i tot es va convertir en llibret d'òpera. Inicialment, Iriondo volia reunir-se amb el seu amic Cipri al refugi que compartien als afores del poble. Més endavant, va saber que el seu company d'escola era mort.

“Vam creure que ens moríem asfixiats”. En lloc d'això, Iriondo es va amagar amb molts altres habitants del poble en un petit refugi sota una terrassa. “Vam creure que ens hi moríem asfixiats. Un home va provar d'encendre un llumí, però no hi havia prou oxigen”, explica Iriondo, que aleshores no va saber fer res més sinó resar. Després de mitja hora d'explosions ininterrompudes, semblava que el bombardeig s'havia acabat. La gent, que no sabia que els bombarders havien anat a Vitòria a

recarregar-se, va sortir fora. Per a molts dels supervivents del primer atac, això va significar la mort. Per culpa del núvol de fum espès no van poder veure els avions que tornaven a l'atac.

Al vespre, quan els bombarders, finalment, se n'havien anat i Iriondo pogué abandonar el refugi, aquell poble —que havia estat el centre espiritual i cultural dels bascos— era envoltat de flames. Tal com va escriure l'historiador d'origen neerlandès Gijs van Hensbergen, a les 19.45 Gernika ja pràcticament no existia.

Amb prou feines cap de les cases, de maó i amb estructura de fusta, continuava intacta. L'ajuntament, l'església i l'hospital eren totalment derruïts. Aquell vespre, l'únic que restava intacte era el roure sagrat. I, encara més, ni una sola bomba no havia caigut damunt la fàbrica d'armes Astra ni damunt del pont del barri de Renteria, que en teoria eren els objectius principals de l'atac.

Tot i les afirmacions inicials, l'objectiu principal dels alemanys no era obrir pas a les tropes franquistes. Mentre testificava als judicis de Nuremberg, Hermann Göring, personatge important del nazisme i ministre d'Aviació alemany a partir del 1933, afirmà que aquesta ajuda al general Franco era més aviat l'oportunitat de provar les joves forces aèries i examinar en una situació de foc real

“si el material s'havia desenvolupat correctament”.

Així doncs, Gernika va ser una mena d'assaig general del *blitzkrieg*, la guerra llampec, i d'una nova mena de guerra que no respectava la població civil. Durant la dictadura de Franco, era prohibit de parlar de quanta gent havia mort a l'atac de Gernika i aquesta xifra encara ara es debat. Algunes fonts diuen que hi van morir 200 persones, però corresponents estrangers de l'època n'elevaren la xifra fins a 3.000, tot i que avui sabem que això segurament era desorbitat.

Libres d'història falsificats. Christopher Holme, periodista de Reuters, va enviar un telegrama a Londres en què explicava que havia estat l'atac aeri més terrible de la història. Però el líder de l'esquadró, Wolfram Freiherr von Richthofen, digué entusiasmada que Gernika “ha estat literalment arrasada fins als fonaments. Als carrers s'hi veuen cràters de bomba, simplement meravellós!”. Més endavant va admetre que havia “actuat una mica precipitadament a Gernika”. Però també hi havia crítiques des dels rengles de Richthofen mateix. Pocs dies després de l'atac, Harro Harrer, un altre pilot de la legió Còndor, escrivia que “destruir una ciutat militarment insignificant d'aquesta manera” era un escàndol vergonyós i, a més, es lamentava de les víctimes innecessàries.

A l'esquerra, monument d'homenatge a la legió Còndor al cementiri de l'Almudena de Madrid. A la dreta, la legió Còndor desfilant a la porta de Brandenburg (Berlín), sota les banderes espanyola i alemanya, el 6 de juny del 1939.

La destrucció de la ciutat sagrada d'una zona devotament catòlica també era un problema per a Franco. Havia explicat que la seva campanya contra el Front Popular, els republicans, els liberals catalans i els comunistes era una "croada contra els rojos ateu", i necessitava el suport de l'Església Catòlica. Segons la versió oficial, que va ser molt promoguda per la premsa espanyola i va aparèixer als llibres d'història fins a la mort de Franco, Gernika l'havien cremada els "bàrbars rojos".

Quan Iriondo tornà de l'exili a França va haver d'aprendre aquestes veritats, i canviar la llengua materna, el basc, pel castellà. En un diari espanyol hi va veure una foto amb aquest peu: "L'església de Santa Maria de Gernika, destruïda pels separatistes a la retirada."

Avui, la memòria encara fa que la veu li tremoli de ràbia. Iriondo mateix ha trobat restes de bombes de dispersió i incendiàries de 250 quilos que podien arribar a 2.500 °C. Però a l'Espanya de Franco, les bombes que havien format cràters de 16 metres d'amplada i 8 de fondària no eren sinó mentides dels propagandistes republicans.

Tota la vida amb por als avions.

Com que ningú no podia parlar-ne, als supervivents els van prendre l'oportunitat de processar els terribles records. El qui pitjor s'ho va passar va ser el germà petit d'Iriondo. Durant el bombardeig, Patxi Iriondo Aurtenetxea, de deu anys, va córrer com un esperitat per la ciutat i va restar obligat a presenciar com els seus coneguts, amics i familiars es convertien en trossos de carn que la runa enterrava. Unes quantes vegades, els llocs on volia refugiar-se es van convertir en flames davant seu.

De primer, la família trobà allotjament a Bilbao, on Patxi passà setmanes dins un túnel de ferrocarril, i fins i tot en arribar a França, on la situació era més segura, es negava a sortir al carrer de dia. Durant la resta de la vida, el so dels avions i dels trons el van aterrir. Al final, es va morir jove. Tot i que els metges no van poder confirmar-hi cap relació, Luis Iriondo culpa de la mort primerenca del seu germà els danys psicològics severos que li havia causat el bombardeig de Gernika.

Fins i tot avui, Gernika encara lluita per a assegurar-se que la gent

no oblidí què hi va passar. El Museu de la Pau de Gernika recorda no tan sols el bombardeig, sinó també més conflictes armats. I el Gernika Gogoratuz ('Recordant Gernika'), un centre de recerca per la pau que es va fundar el 1987, finança projectes que treballen per la resolució pacífica de conflictes, acull conferències, ofereix programes educatius i organitza visites de supervivents del bombardeig a escoles.

En canvi, a l'Alemanya actual, Gernika se sol associar més al famós quadre de Picasso que no a l'atac alemany. I, de fet, al govern alemany li va costar força temps d'acceptar-ho. El moment va arribar finalment el 1997, el 60è aniversari del bombardeig. Roman Herzog, aleshores president d'Alemanya, va oferir una mena de disculpa, tot dient que volia confrontar el passat obertament i admetre la culpabilitat dels pilots alemanys. I l'home que la va acceptar en nom de les víctimes no fou sinó Luis Iriondo.

Annika Müller
© Der Spiegel

Traducció de Paula Arnas Antolín